

FENOMENOLOJİNİN SİYASİ RADİKALİZM AÇIKLAMASI: YAŞAM DÜNYASINA YABANCILAŞMA*

Arş. Gör. Dr. Uğur Pektaş
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0001-7016-4797

Prof. Dr. Çınar Özen
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-2131-0329

Öz

Siyasi radikalizm kavramının terörizmle ve aşırıcılıkla ilişkilendirilmesi kavramın göndermede bulunduğu sosyal gerçekliğin tartışılmasını güçleştirmektedir. Bu çalışmada radikalizm kavramını, aşırıcılık veya terörizm yerine yabancılaşma fenomeni ile ele almamızın radikalizm ile ilişkili meselelerin daha geniş bir bakış açısıyla analiz edilmesine katkı sağlayacağı iddia edilmiştir. Radikalizm ve terörizm literatürüne ilişkin çalışmalarda radikalizmin iki farklı boyutu olduğuna (bilişsel radikalizm ve davranışsal radikalizm) ilişkin argüman bu çalışmada da benimsenmiştir. Bu doğrultuda eylem düzeyine geçmemiş farklı dünya görüşleri bilişsel radikalizm olarak ele alınırken bilişsel radikalizmin aşırıcılık olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Fenomenolojiden faydalanarak yabancılaşma ve bilişsel radikalizme ilişkin bir analiz modeli inşa etmek amaçlanmıştır. Söz konusu fenomenolojik model aracılığıyla birey veya çeşitli gruplar ile içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal düzen arasındaki karşılıklı inşa süreci ortaya koyulmuştur. Söz konusu inşa sürecinin bozulması ile ilgili ülkede yabancılaşma ve bilişsel radikalizm adı verilen sosyal gerçekliğin görüldüğü iddia edilmiştir. Çalışmada inşa edilen yabancılaşma ve bilişsel radikalizm modelinin, sonraki projelerde pratiğe uygulanması planlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Siyasal radikalizm, Aşırıcılık, Terörizm, Fenomenoloji, Yaşam dünyası

Phenomenological Explanation of Political Radicalism: Alienation from the Life-World

Abstract

The association of the concept of political radicalism with terrorism and extremism makes it difficult to discuss the social reality that the concept refers to. In this study, it was claimed that our handling of the concept of radicalism with the phenomenon of alienation rather than extremism or terrorism will contribute to the analysis of the issues related to radicalism from a broader perspective. The argument that there are two different dimensions of radicalism (cognitive radicalism and behavioral radicalism) in studies on the literature of radicalism and terrorism has also been adopted in this study. In this direction, it has been tried to show that cognitive radicalism is not an extremism, while different worldviews that have not reached the level of action are considered as cognitive radicalism. In this study, it is aimed to construct an analysis model regarding alienation and cognitive radicalism by making use of Phenomenology. Through the aforementioned phenomenological model, the mutual construction process between the individual or various groups and the social and political order in which they live has been revealed. It has been claimed that the social reality called alienation and cognitive radicalism is seen in the country related to the deterioration of the said construction process. It is planned to apply the model of alienation and cognitive radicalism built in the study to practice in subsequent projects.

Keywords: Political radicalism, Extremism, Terrorism, Phenomenology, Life-world

* Makale geliş tarihi: 09.11.2021
Makale kabul tarihi: 02.12.2021
Erken görünüm tarihi: 20.01.2022

Fenomenolojinin Siyasi Radikalizm Açıklaması: Yaşam Dünyasına Yabancılaşma

Giriş

2000'lerin başından günümüze Avrupa'nın pek çok şehrinde gerçekleştirilen terörist saldırılar ve 11 Eylül'ün yarattığı etki, terörizm ve güvenlik çalışmalarının tekrardan ön plana çıkmasına yol açmıştır. Ulusal gündemleri ve uluslararası ilişkileri derinden etkileyen söz konusu terörist eylemler çeşitli ülkelerden ve farklı disiplinlerden birçok düşünürü ve akademisyeni; terörizmin nedenlerine, nasıl ortaya çıktığına ve nasıl önlenebileceğine ilişkin araştırmalar yapmaya yöneltmiştir. Meselenin toplumsal ve siyasal yaşamı doğrudan etkilemesinin de bir sonucu olarak terörizm, aşırıçılık, radikalizm ve siyasal şiddet gibi pek çok kavram hem akademide hem de günlük yaşamda popüler hale gelmiştir. Söz konusu kavramlar birbiriyle ne kadar ilişkili olsa da bir ayırım yapılmadan birbirlerinin yerine gelişigüzel bir şekilde kullanılmasının bir anlam karmaşasına yol açtığı söylenebilir. Terörizm, aşırıçılık, radikalizm ve siyasal şiddet kavramlarının aralarındaki farklılıkların göz ardı edilerek birbirlerinin yerine kullanılması söz konusu kavramların göndermede bulunduğu meseleler üzerinde tartışılmasını zorlaştırırken terörizm ve onunla ilişkilendirilen toplumsal veya siyasal sorunların çözümünü de güçleştirmektedir. Dolayısıyla söz konusu kavramlar arasındaki farklılıkların ve ilişkinin ortaya koyulması hem bu kavramların tartışılması hem de mevcut sorunların çözümü için önem arz etmektedir. Bu gerekçe ile bu çalışmada söz konusu kavramlardan biri olan siyasi radikalizm¹ üzerinde durulmuştur.

---

1 Radikalizme ilişkin Türkçe literatürde *radicalism* ve *fundamentalism* kavramlarının ikisinin de *köktencilik* olarak çevrilmesinden kaynaklanan bir kavram karmaşasının olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Batılı literatürde yaygın olarak kabul edilen kritere göre (Ateş, 2009: 78, 81) iki kavram arasında bir ayırım çalışmada benimsenen bakış açısıyla birleştirilerek yapılmıştır. Bu doğrultuda, Türkçedeki söz konusu kavram karmaşasından kaçınmak adına *radicalism*'in Türkçe karşılığı olarak radikalizm ifadesi tercih edilmiştir. *Fundamentalism* ifadesinin karşılığı olarak ise köktencilik kelimesinin kullanılmasının daha uygun olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, mevcut toplumsal ve siyasal düzene yabancılaşmanın bir sonucu olarak radikalizmin ortaya çıktığı savunulmuştur. 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da ve Amerika'da monarşi karşıtı cumhuriyetçileri bu bağlamda radikal olarak niteleyebiliriz. Bu çalışmada ele

Radikalizm, kullanılmaya başlandığı 18. yüzyıldan günümüze önemli bir anlam değişimi yaşamıştır. Radikalizm özellikle 11 Eylül sonrası dönemde aşırıcılıkla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu bağlamda radikalleşme kavramı ise bireylerin yanı sıra çeşitli etnik, dilsel, dinsel, kültürel veya siyasi grupların gittikçe *aşırı* (*extremist*) olmaya doğru evrildiği bir süreç olarak ele alınmıştır. Radikalizm ve radikalleşme kavramlarının aşırıcılıkla bağlantılı olarak tanımlanması bu iki kavramın anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi radikalizmin ele aldığı toplumsal ve siyasi meselelerin çözümünü de zorlaştırdığı iddia edilebilir. Bu durumun sebebi ise *aşırıcılık* (*extremism*) kavramının içerdiği farklı anlamlar oluşturmaktadır. Aşırıcılık, bir taraftan belli bir siyasal fikri sonuna kadar desteklemek ve bu doğrultuda taraf olunan siyasal düzen tasavvuruna karşı olanlara hoş görüşüz olmayı ve muhalif olanları ortadan kaldırmayı içermektedir. Diğer taraftan aşırıcılık, yerleşik bir toplumsal veya siyasal düzene şiddete başvurmadan karşı olmak veya ona rıza göstermemek gibi bir anlama da gelmektedir. Aşırıcılığın ilk anlamı terörizme ve siyasal şiddete göndermede bulunmak için kullanılabilir. Aşırıcılığın ikinci anlamı ise şiddete veya terörizme başvurmadan, monarşik bir rejimde cumhuriyet taraftarlarını, otoriter veya totaliter bir rejimde ise demokratik bir sistem talep edenleri nitelemek için kullanılabilir.

Aşırıcılık kavramının yukarıda ifade edilen iki farklı anlamı, radikalizmin aşırıcılık olarak ele alınmasının bir sonucu olarak radikalizm kavramını da belirsizleştirmiştir ve bu kavrama ilişkin iki karşıt görüşü ortaya çıkarmıştır. Bir tarafta radikalizmi, mevcut toplumsal ve siyasal düzenden farklı bir bakış açısı üreten tamamen bilişsel bir fenomen olarak ele alan araştırmacılar ve hükümetler vardır. Bu görüşün radikalizm anlayışını bilişsel radikalizm olarak niteleyebiliriz. Diğer tarafta ise radikalizmi, mevcut toplumsal ve siyasal düzene karşı eyleme geçmiş fikirler bütünü olarak ele alan araştırmacılar ve hükümetler vardır. Bu görüşün radikalizm anlayışını da davranışsal radikalizm olarak adlandırabiliriz. Dolayısıyla, radikalizmin iki farklı boyutu olduğunu iddia edebiliriz. Bu iki boyut arasında bir ayırım yapılmadan yapılacak radikalizm analizlerinin bazı sorunlara yol açtığı söylenebilir. Böyle bir bakış açısında, şiddete ve terörizme başvurmadan mevcut siyasal düzenin aksayan yönlerini eleştiren bir siyasal grup davranışsal radikalizm bağlamına oturtulup terörizmle ve aşırıcılıkla ilişkilendirilebilir. Bu durum söz konusu ülkede meselelerin uzlaşa yerine şiddetle çözülmesine yol açabilir. Ayrıca, bilişsel radikalizmi davranışsal

---

alınmayacak *köktencilik* (*fundamentalism*) ise radikalizmin spesifik bir türü olduğu söylenebilir. Köktencilik, içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal düzene yabancılaşan bir grubun, içinde yaşadığı düzeni “temel” olduğuna inanılan bir dönemin düzenine, bir altın çağa (Selefilik inancındaki Asr-ı Saadet gibi) geri dönüş söylemiyle yeniden inşa etme girişimi (Kurum ve Avcı, 2018: 43-4) olarak tanımlanabilir.

radikalizm ile aynı anlamda kullanmak bugünün değer yargıları ile geçmiş yargılamamıza sebep olabilir. Mesela, 18. ve 19. yüzyıllarda monarşi karşıtı cumhuriyetçiler söz konusu dönemde radikal olarak nitelenmiştir. Ancak “*radikal*” sıfatı söz konusu dönemde günümüzde olduğu gibi pejoratif bir anlama sahip değildi. Radikalizme ilişkin literatürde söz konusu kavramsal problemler ele alınırken farklı adlandırmalarla da olsa radikalizm fenomeninin iki farklı boyutu olduğu ve bunların arasında bir ayırım yapılması gerektiğine dair yeni bir anlayışın yaygınlaştığı görülmektedir.² Bu çalışmada söz konusu bakış açısı benimsenmiş olup fenomenolojik bir model inşa edilerek bilişsel radikalizm fenomeni ile yabancılaşma fenomeni birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Çalışmada, bireyin veya çeşitli grupların içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal düzene yabancılaşmasının bir sonucu olarak söz konusu düzene farklı ve hatta onunla çatışan bir dünya görüşü inşa etmesi bilişsel radikalizm olarak nitelenmiştir. Söz konusu bilişsel radikalizmin ortaya çıkardığı dünya görüşünün, mevcut toplumsal ve siyasal düzeni siyasal şiddete veya terörizme başvurarak değiştirmek istemesi ise davranışsal radikalizm olarak tanımlanmıştır. Böylece, radikalizm kavramının aşırıcılık fenomeni ile ilişkilendirilmesinin yol açtığı kavram ve anlam karmaşasını ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. Çalışmada ayrıca, bilişsel radikalizmin nasıl ortaya çıktığını ve yabancılaşma ile bilişsel radikalizmin belirtilerini ortaya koyan analiz modeli aracılığıyla radikalizm kavramına netlik kazandırarak literatüre bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Çalışma bu doğrultuda birey ve toplum arasındaki karşılıklı inşa sürecini ve söz konusu inşa sürecinin bozulmasını Fenomenoloji aracılığıyla ele almaktadır.

Fenomenolojik bir bakış açısıyla birey ile toplumsal ve siyasal düzen arasında karşılıklı ve kurucu bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Birey, içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal düzendeki pratikler, kurallar ve kurumlar aracılığıyla bir fail haline gelirken fail de edimleri ile söz konusu pratikleri, kuralları ve kurumları etkileyerek mevcut düzeni değiştirme imkanına sahiptir. Bu karşılıklı inşa sürecinin sekteye uğradığı durumlarda ise yabancılaşma adı verilen bir durum ortaya çıkmaktadır. Bireyin veya çeşitli (etnik, dilsel, dinsel, kültürel veya siyasal) grupların içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal düzeni kendisine yabancı bir sosyal gerçeklik olarak inşa etmesi söz konusu kişi ve grupların mevcut düzene yabancılaşmasına yol açabilmektedir. Ancak yabancılaşan kişi veya gruplar yine de içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırmak zorundadır. Bu süreç ise yabancılaşan kişiyi veya grubu kendisine özgü bir dünya görüşü oluşturmaya sevk etmektedir. Böylece aynı ülkede birbirinden farklı iki dünya görüşü ortaya çıkmaktadır: Bir tarafta söz konusu ülkede genelin

2 Farklı adlandırmalarla olsa da radikalizmi bilişsel ve davranışsal boyutları olmak üzere iki farklı bağlamda ele alan çalışmalara ilişkin kısa bir değerlendirme için bkz: (Neumann, 2013: 885-888). Söz konusu ayırım üzerinden davranışsal radikalizmi ele alan birkaç çalışma için bkz: (Dalgaard-Nielsenn, 2010; Bartlet ve Miller, 2012).

benimsediği dünya görüşü, diğer tarafta ise yabancılaşan kişinin veya grubun dünya görüşü. Bu çalışmada yabancılaşan kişinin veya grubun kendine özgü bir dünya görüşü geliştirmesi bilişsel radikalizm olarak ele alınmıştır. Herhangi bir toplumsal ve siyasal düzende bilişsel radikalizmin görülmesinin gayet doğal olduğu; ancak, bilişsel radikalizmin davranışsal radikalizm gibi zor gücüne başvurularak ortadan kaldırılması gereken bir sosyal gerçeklik yaratmadığı iddia edilmiştir. Çalışmada bu iddia doğrultusunda Fenomenolojinin bilgi kuramından ve kavramlarından faydalanarak bir analiz modeli geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada detaylı olarak ele alınmış iki fenomenolojik yöntem kullanılmıştır: Fenomenolojik indirgeme ve eidetik indirgeme. Fenomenolojik indirgeme yöntemiyle günümüzde radikalizm kavramına ilişkin sorgusuz sualsiz kabul edilen bakış açısının aslında inşa edilmiş bir sosyal gerçeklik olduğu ve kavramın tarihsel süreçte geçirdiği anlamsal dönüşüm ele alınmıştır. Eidetik indirgeme yöntemi ile ise söz konusu inşa sürecinin nasıl gerçekleştiği analiz edilmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla ifade edilen amaçlar doğrultusunda çalışmada dört ana alt başlığa yer verilmiştir. Birinci başlıkta, bilişsel radikalizm modelini inşa ederken faydalanılan Fenomenolojinin bilgi kuramı, temel kavramları ve yöntemleri ele alınmıştır. İkinci başlıkta, toplumsal ve siyasal düzenin karşılıklı inşası fenomenolojik bir analizle açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü başlıkta, söz konusu karşılıklı inşa sürecinin bozulmasının bir sonucu olarak yabancılaşmanın ve bilişsel radikalizmin ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Dördüncü başlıkta ise yabancılaşmanın ve bilişsel radikalizmin belirtileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada bilişsel radikalizme ilişkin bir model oluşturulmaya çalışılmıştır.³ Diğer taraftan, sosyal bilimlerdeki pek çok disiplini etkileyen Fenomenolojiyi Türkçe literatürde yaygınlaştırmak adına Fenomenoloji ana hatlarıyla anlatılmıştır.

A. Fenomenolojinin Bilgi Kuramı ve Temel Kavramları

Fenomenolojinin bilgi kuramı büyük ölçüde Immanuel Kant'ın felsefesi üzerine oturtulmuştur. İlk olarak, Kant'ın fenomen kavramını nasıl ele aldığıyla başlayabiliriz. Kant'ın ontolojisinde bir ikilik vardır: Fenomen ve numen.

---

3 Çalışmada toplumsal ve siyasal düzen ile bireyler arasındaki karşılıklı inşa sürecinin de fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alınması çalışmanın hacmini artırmıştır. Bu yüzden, burada inşa edilen bilişsel radikalizm modelinin test edilmesi çalışmanın hacmini daha da artırmamak adına sonraki çalışmalarda gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Kant'tan önce yaygın kullanılan anlamında fenomen, görünen şey, görünüş anlamına gelmektedir. Numen ise görünen şeylerin özüdür ve insan bilinci tarafından idrak edilebilir. Fenomen ve numen kavramları Kant'tan önce kullanılsa da Kant söz konusu kavram ikilisini yeniden tanımlamıştır. Kant'ın yeni yorumunda numenler yine şeylerin özüdür fakat bilinemezdir. Numenlere dair bilebildiğimiz şey ise onların görünüşleri olan fenomenlerdir. Kant'ın söz konusu bakış açısı ve bunu kendine has bilgi kuramıyla temellendirmesi nedeniyle fenomen ve numen kavramları onunla özdeşleşmiştir (Allen, 1996: 439; Deleuze, 2015: 23-24). Kant'a göre insan, bilinci dışındaki şeyleri olduğu gibi kavrayamamaktadır. Bilincimizin dışındaki şeyleri algılamak onları çeşitli kategoriler altına sokarak anlamlandırırız. İnsan bilinci bu bağlamda bilme ve öğrenme sürecinde pasif bir alıcı değildir. İnsan bilincinin inşa edici melekeleri yüzünden bilincimizin dışındaki şeyleri gerçekte neyseler o hallerinde algılayamamaktayız. Kant'ın söz konusu epistemolojik çözümlemesi onu fenomen-numen ayrımına götürmüştür. Numen, bilincimizin dışında bizden bağımsız olarak var olan şeylerdir. Fenomen ise numenleri algılamak bilincimizin inşa edici melekeleri aracılığıyla anlamlandırdığımız dünyanın bilincimizdeki karşılıkları olan varlıklardır. Kant'a göre numenler varlıkların özleridir ve bilincimizin inşa edici melekeleri yüzünden söz konusu özleri bilemeyiz. Bu varsayımla Kant, geliştirdiğimiz kavramlar ve teoriler ile bunların göndermede bulunduğu somut ve soyut şeyler arasında bir örtüşmenin olmadığını iddia etmiştir. Kant'ın bu iddiası denklik problemi olarak nitelendirilmektedir (Kant, 2017: 69-70, 81-82, 98). Fenomenolojiyi kuran Husserl'in çıkış noktasını da söz konusu özlere bir şekilde ulaşma çabası ve denklik problemini çözme girişimi olarak ele almak mümkündür. Husserl bu yüzden Fenomenolojiyi *özlerin bilimi (science of essences)* olarak tanımlamıştır (Husserl, 1983: XXII, 33). Kant'ın bilgi kuramına büyük ölçüde dayansa da Fenomenolojiyi neredeyse bir disiplin haline getirecek kadar değiştiren ve dönüştüren kişi Husserl olmuştur. Fenomenolojinin gelişiminin hikayesi söz konusu özlere ulaşmaya çalışılırken geliştirilen kavramların ve yöntemlerin hikayesi olarak anlaşılabilir.

Fenomenolojiye ilişkin vurgulanması gereken belki ilk unsur, bilincimizin inşa edici melekelerinin yoktan bir şeyi bilinçte inşa etmediğidir. Bilincimiz, etrafımızdaki *tekil (singular)* varlıkları bir birliğe, bütünlüğe getirerek; onlara bir başlangıç ve son atfederek, şeylere bir sınır çizerek onları algılamaktadır. Ancak söz konusu inşa edimleri için gerekli olan içerik bilincimizin dışındadır. Algılamada algılanan bir şey, sevmede sevilen, nefret etmede nefret edilen bir şey vardır. İnsan bilinci bu çerçevede yönelimseldir. Husserl bu durumu *yönelimsellik (intentionality)* kavramı ile adlandırmıştır (Husserl, 2001: 82-3; Tepe, 2015: XIV-XV). Husserl, insan bilincinin yönelimsel olduğunu belirtmiştir. Ancak algılar aracılığıyla bilincimizin eriştiği varlıklar ile söz

konusu varlıkları adlandırmak ve çeşitli kategori altında toplamak için kullandığımız kavramlar arasında bir *örtüşmenin/denkliğin (correspondence)* olmadığını Kant gibi iddia etmiştir (Özlem, 2003: 71-4). Husserl, ilk olarak denklik problemini ortaya koymaya çalışmıştır. Çünkü Husserl'e göre gerek doğa bilimleri gerekse de Felsefe ve sosyal bilimler denklik probleminin varlığından bile habersizdir. Husserl ilk iş olarak denklik probleminin bir problem olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Husserl denklik probleminin yol açtığı durumu *doğal tutum alma (natural attitude)* kavramı ile betimlemiştir. Ona göre etrafımızdaki gerek somut gerekse de soyut şeylerin bize nasıl görünüyorsa öyle olduklarına ilişkin kuşkusuz bir kanaate sahibizdir. Duyular aracılığıyla algıladığımız şeyleri bilincimizde çeşitli bilinç edimleri sonucunda anlamlandırdığımızın farkında değiliz. Husserl doğal tutum almayı bir sorun olarak görmüştür. Çünkü doğal tutumu benimseyenler, fenomenleri şeylerin özüymüş (numen) gibi ele almaktadır. Husserl, doğal tutumun sadece sıradan insanın değil felsefecilerin ve bilim insanlarının da içine düştüğü bir yanılsama olarak görmüştür (Schutz, 1973: 58; Uygur, 2016: 39). Bu yanılsamayı ortaya koymak için, yani içinde yaşadığımız ve verili aldığımız dünyanın aslında bizim eserimiz olduğunu göstermek için bir yöntem geliştirmiştir: *Fenomenolojik indirgeme (phenomenological reduction)*.

Fenomenolojik indirgeme, Husserl'in bilincimizde gerçekliği nasıl inşa ettiğimizi çözümlenmek amacıyla ortaya koyduğu iki yöntemden ilkidir. Bu yöntemde, bilincimizin dışında yer alan varlıklara ilişkin bakış açılarımızı ve kanaatlerimizi bir kenara bırakmak veya askıya almak hedeflenmiştir. Husserl bu yüzden fenomenolojik indirgemenin bahsederken *parantez içerisine alma (putting the worlds in brackets)*, *askıya alma* gibi ifadeleri kullanmıştır. Fenomenolojik indirgeme ile bilincimizin dışındaki şeyleri anlamlandırmamızı sağlayan ne varsa (bilimler, dünya görüşleri, kişisel kanaatlerimiz ...) dışarıda bırakılırken, dünyadaki canlı ve cansız her şey, toplumsal ve siyasal kurumlar, kültürel unsurlar ve kişinin kendi bedeni dahil her şey bilincimize alınır. Fenomenolojik indirgeme ile bilincimizin dışındaki varlıklar *aşkın (duyuların ötesinde/transcendental)* bir diyara taşınır. Husserl bu yüzden Fenomenolojiyi nitelerken genellikle Aşkın Fenomenoloji ifadesini de sıklıkla kullanmıştır (Schütz, 1945: 82-4; 1973: 58-59). Fenomenolojik indirgemenin sonra kişinin bedeni de dahil her şey bilince taşınıyorsa bu durum nihilizme mi yol açıyor sorusu sorulabilir. Fenomenolojinin yönelimsellik kavramı bu durumu engellemiştir. Bilinçte olan her şey bilincin dışındaki bir şeyin bilincidir. Fenomenolojik indirgeme ile bilince alınan bilinç nesnelere (yönelimsel nesnelere) yaktan var edilmemiştir. Fenomenolojik indirgeme sonucunda bilinçte yönelimsel nesnelere ve bilincimizin inşa edici melekeleri (Husserl bunlara da *bilinç edimleri [cogitatio]* adını vermiştir) kalmıştır (Husserl, 1960: 21; Schutz,

1982: 105-6). Sonraki aşama bilinç edimleri ile bilinç nesnelere bir biçime sokulması aşamasıdır.

Kant'ın *kendinde şey* (*the thing itself, Ding an sich*) dediği şeylerin özüne erişmede Husserl'in başvurduğu ikinci yöntem *eidetik indirgeme*'dir (*eidetic reduction*). Husserl eidetik sıfatını, Yunanca *eidos* (bir şeyin *biçimi* [*shape*]) kelimesinden türetmiştir (Uygur, 2016: 60-1; Sözer, 1976: 27). Husserl eidetik indirgeme ile bilince alınan tekil nesnelere çeşitli biçimlere sokarak tikel varlıklar ve tümel varlıklar haline getirmeye çalışmıştır.⁴ Husserl, benliğimizde (*ego*) gerçekliği inşa ettiğimizi ve söz konusu inşa süreci ile şeylerin özüne erişebileceğimizi varsaymıştır. Ancak, benlikte gerçekliğin inşası Husserl'i yeni bir problem ile karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü her bir benlikte gerçeklik ayrı ayrı inşa ediliyorsa bu durum solipsizme (tekbencilik) yol açma tehlikesi içermektedir (Küçükalp, 2011: 288). Husserl, şeylerin özüne ulaşmaya ve böylece öznel bakış açılarını ve bireyselliği ortadan kaldıracak bir kuramsal çerçeve oluşturmaya çalışırken mutlak bir göreceliliğin içine düşmekten *öznelerarasılık* (*intersubjectivity*) kavramını bularak çıkabilmiştir. Öznelerarasılık kavramına göre her bir benlikte gerçeklik ayrı ayrı inşa edilmekte ama söz konusu inşa her bir bireyin ortak bir şekilde benimsediği çeşitli şemalar (form veya biçim de denebilir) aracılığıyla inşa edilmektedir. Böylece her bir benlikte ve kolektif şemalar sayesinde, bilincimizin dışındaki dünya aynı biçimde anlamlandırılmaktadır. Husserl söz konusu biçimde anlamlandırılan dünyaya *yaşam dünyası* (*life-world, Lebenswelt*) adını vermiştir (Husserl, 1960: 90-1; 2016: 160; Waldenfels, 2010: 46-7; Husserl, 2000: 384-6).

Gerçekliğin öznelerarası şemalar ile inşa edilmesi söz konusu solipsizm tehlikesini ortadan kaldırmıştır. Ancak, Fenomenoloji benlikte gerçekliğin inşasından benlikler arası bir inşaya yani Fenomenolojik Sosyolojiye doğru evrilmiştir. Söz konusu dönüşüm, Husserl'in Fenomenolojiyi kurarken esas hedefi olan Kant'ın numenlerine erişmeyi rafa kaldırmasına yol açmıştır. Böylece Husserl, yaşam dünyasının öznelerarası olarak nasıl inşa edildiği

4 Husserl'in eidetik indirgeme yönteminin üç aşaması vardır. Birincisi, tikel veya tümel bir kavramın altına sokulması düşünülen ilgili tekil varlıklardan biri, kılavuz örnek olarak alınır. İkinci aşamada, söz konusu kılavuz örneğin onunla ilişkili diğer tekil varlıklar ile paylaştığı örtüşen nitelikler (karakteristik unsurlar) tespit edilir. Üçüncü aşamada ise istatistik dahil gerekli doğrulama veya yanlışlama yöntemleri ile tespit edilen söz konusu karakteristik unsurlar sınamaya tabi tutulur. Bkz. (Uygur, 2016: 61). Söz konusu üç aşama sonucunda bilinç nesnelere çeşitli kategoriler altında bir birliğe ve bütünlüğe sokulur, öteki nesnelere farkı bir sınır çizilerek tespit edilir, ilgili tekil nesnelere bir anlam kazanır. Husserl, fenomenolojik indirgeme ve eidetik indirgeme yöntemleri ile yöneldiğimiz varlıkları zihnimize anlamlandırma işlemine inşa (*construction, constitution*) adını vermiştir. Bkz. (Husserl, 1969: 50-53; İnam, 1995: 35-37; Sözer, 1976: 27).

meselesine yönelmiş; insanların birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen ve inşa eden toplumsal, iktisadi ve siyasi kurumların hepsinin yaşam dünyasını oluşturduğunu sıklıkla belirterek Fenomenolojiyi bir sosyal teori haline getirmiştir.

B. Fenomenolojik Analizde Toplumsal ve Siyasal Düzenin Karşılıklı İnşasının Açıklanması

Georg Simmel'e göre herhangi bir toplumsal fenomende içerik ve toplumsal form bir gerçeklik inşa eder. Herhangi bir toplumsal fenomen veya süreç, aslında birbirinden ayrılmaz iki unsurdan oluşmaktadır: Bir tarafta içerik vardır (yani bir çıkar, bir amaç veya bir güdü), diğer tarafta ise bir form veya bireyler arasındaki bir etkileşim biçimi vardır ki bunun sayesinde veya o biçim içerisinde içerik bir sosyal gerçeklik elde eder (Simmel, 2009: 23). Simmel; dürtü, çıkar, amaç, eğilim, ruhsal durum, *hareket/faaliyet (movement)* gibi, bireylerde var olan her şeyi, bir kişinin diğerleri üzerinde etki oluşturacak veya söz konusu kişinin diğerlerinin benzer etkilerine maruz bırakacak her şeyi, *toplumlaşmanın (sociation)* içeriği -deyim yerindeyse malzemesi- olarak adlandırmıştır. Ancak, hayatı dolduran söz konusu malzemeler/içerikler, hayatı ilerleten bu güdüler tek başlarına sosyal değildir. Diğer taraftan sevgi, nefret, çalışmak, dindarlık ve teknoloji gibi formlar da tek başlarına toplumsal gerçeklikler değildir. Simmel'e göre, bireyin diğerlerine karşı ve diğerlerini içeren çeşitli amaçları, güdüleri, çıkarları herhangi bir toplumsal fenomenin içeriğini oluştururken söz konusu içerik sevgi, nefret, moda, cimri, yabancı, ebeveyn, öğretmen gibi çeşitli formlara sokularak bir toplumsal fenomen haline gelmektedir (Simmel, 1971: 23-4). Simmel'in Kantçı bir felsefi çözümleme ile ortaya koyduğu söz konusu etkileşim şemalarına/formlarına/biçimlerine bir diğer Kantçı düşünür Max Weber ideal tipler (Weber, 2019: 96-7) adını vermişken, Simmel'in kuramından oldukça etkilenen George Herbert Mead genelleştirilmiş öteki (Collins, 2015: 261-3; Swingewood, 1984: 264) ifadesini kullanmıştır. Söz konusu Kantçı sosyal bilimciler ile Fenomenolojiyi toplumsal ilişkileri açıklamak için kullanan Schutz arasında önemli bir bağ olduğu söylenebilir. Schutz; Kant'ın bilgi kuramını geliştiren Husserl'in Fenomenolojisi ile Kant'ın bilgi kuramından faydalanarak toplumsal ve siyasal düzeni teorik olarak açıklamaya çalışan sosyal bilimcilerin çalışmalarının birbiri ile uyumlu olduğunu fark etmiştir. Bu durum göz önüne alındığında, Alfred Schutz'un, Husserl'in Fenomenolojisini ile söz konusu Kantçı düşünürlerin çözümlemelerini birleştirerek fenomenolojik bir sosyal teori geliştirmesi çok da zor olmamıştır. Schutz söz konusu mirastan faydalanarak bir düzen çözümlemesi yapmıştır.

Fenomenolojik yaklaşıma göre her bir özne kendi dünyasını inşa eder. Fakat her özne bu inşayı diğerleri tarafından kendisine sunulan yöntemlerle ve

yapı taşlarının yardımıyla gerçekleştirir. Yaşam dünyası sosyal bir dünyadır ve dolayısıyla söz konusu öznenin önce inşa edilmiştir. Schutz bu nedenle, önceden inşa edilmiş yaşam dünyasının kendisi ile etrafındaki sosyal dünyayı idrak etmeye çalışan öznenin çabaları arasındaki karşılıklı etkileşimin analizini yapmaya çalışmıştır (Wagner, 1973: 16). Schutz'un çözümlemeye çalıştığı durum, her biri farklı amaçlara ve arzulara sahip insanların, sosyal etkileşime geçtiklerinde nasıl anlaşabildikleri; dünyayı kolektif bir şekilde nasıl yorumlayabildikleri ve anlamlandırabildikleridir. Schutz, belli bir toplumda yaşayan insanların kendilerine has dünya görüşünü, bilgi ve deneyim stokunu *biyografik olarak belirlenmiş durum* (*biographically determined situation*) olarak adlandırmıştır ki bu çalışmada söz konusu kavram yerine *ferdi benlik* kavramının kullanılması tercih edilmiştir.⁵ Schutz'a göre, ferdi benliğin sosyal etkileşimde yol açtığı öznellik meselesi toplumsal yaşamda *biz yönelimselliği* (*we-intentionality*, kolektif yönelimsellik de denebilir) aracılığıyla halledilmektedir. Kolektif yönelimsellik, karşı bir delile kadar benim ve etrafımdaki kişilerin ferdi benliklerimizin farklılığından kaynaklanan bakış açılarındaki farklılıkları bir kenara bırakarak mevcut bir hedefi gerçekleştirmek için benim ve etrafımdaki kişilerin *biz* (*we*) haline dönüşmemizi sağlar. Bu şekilde *biz*, var olan veya olması muhtemel varlıkları ve onların özelliklerini benzer bir tutumla seçeriz ve yorumlarız. Bu işlemin kendisinin tüm pratik amaçlar için yeterli olduğunu varsayarsınız (Schuetz, 1953: 8; Schutz, 1967: 35-7). Schutz, toplumsal bir düzende kolektif yönelimselliği mümkün kılan iki önemli unsurdan bahsetmiştir: *Bilgi stoku* (*stock of knowledge*) ve *ideal tipler* (*ideal types*).

Dünya hakkında bilgimizin sadece küçük bir kısmı kendi tecrübelerimize dayalıdır. Büyük bir kısmı ise arkadaşlarımız, ebeveynlerimiz, öğretmenlerimiz ve öğretmenlerimizin öğretmenleri tarafından bize aktarılır, yani sosyal

5 Çalışmada Schutz'un *biyografik olarak belirlenmiş durum* kavramı yerine *ferdi benlik* kavramının kullanılmasında Fenomenolojinin temel bir argümanını daha net vurgulamak amaçlanmıştır. Fenomenoloji, fail ile failin içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal düzen arasında karşılıklı ve kurucu bir inşanın olduğunu iddia etmektedir. Fenomenolojiye göre failin içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal düzen her bir failin bilincinde yer almaktadır ki çalışmada da belirtildiği üzere buna *yaşam dünyası* adı verilmiştir. Ancak, Schutz'un çalışmalarında ve ondan etkilenen diğer çalışmalarda *biyografik olarak belirlenmiş durum* ile *yaşam dünyası* arasındaki karşılıklı kurucu ilişkinin her bir failin bilincinde gerçekleştiği gözden kaçmaktadır. Bu çalışmada söz konusu karşılıklı inşa sürecinin her bir failin bilincinde gerçekleştiğine dikkat çekmek için *biyografik olarak belirlenmiş durum* kavramı yerine *ferdi benlik* kavramı tercih edilmiştir. *Yaşam dünyası* kavramı ise tamamen terk edilmemiş olup benlikteki karşılıklı inşa sürecinden bahsederken *yaşam dünyası* yerine *sosyal benlik* kavramı kullanılmıştır. Benliği ferdi benlik ve sosyal benlik olmak üzere ikiye ayırırken benliği *I* ve *me* olarak ikiye ayıran G. H. Mead'ten esinlenilmiştir.

(öznelerarası) olarak elde edilir. Schutz, söz konusu herkes tarafından benimsenmiş bilgiye bilgi stoku adını vermiştir. Kolektif bilgi stokumuz; çevreyi nasıl tanımlayacağımızı, grup içinin kolektif yönelimselliği ile uyumluluk içinde şeyleri kategorilere sokmayı, onları tiplendirmeyi nasıl yapacağımızı içerir. Schutz, kolektif bilgi stokumuzdaki söz konusu kategorileri oluşturmayı sağlayan, şeyleri tiplendirmemize imkân veren her türlü formu/şemayı *ideal tip* olarak adlandırmıştır. Kolektif bilgi stokumuz ve ideal tipler; yaşam tarzları, çevreye nasıl uyum sağlayacağımız, *belli (typical)* durumlarda belli sonuçlara ulaşmak için belli araçları kullanmamız gerektiği hakkında bizlere çeşitli seçenekler sunar (Schuetz, 1953: 9-10; Schutz ve Luckmann, 1974: 79-84).

Her birey, hali hazırda var olan bir toplumsal ve siyasal düzenin içine doğar. İçine doğduğu bu düzenin tarihsel süreçte inşa edilen belli bir *dünya görüşü (world view-Weltanschauung)* vardır. Söz konusu birey; ailesi, arkadaşları, öğretmeni gibi çevresindeki önemli ötekiler aracılığıyla sosyalleşerek veya politize olarak bu dünya görüşünü içselleştirir. Böylece tipik durumlarda hangi tür tipik davranışların gerçekleştirilmesini, etrafındaki somut ve soyut fenomenleri nasıl anlamlandırması gerektiğini, diğerleri ile etkileşiminde çatışan çıkarların nasıl uzlaştırılacağını öğrenir. Bireyin ötekiler ile paylaştığı ideal tipler ve bilgi stoku onun sosyal benliğini oluşturmaktadır. Sosyal benlik öznelerarası bir inşa sürecinin çıktısı olduğu için herkesin bilincinde kolektif bir şekilde vardır. Sosyal benlik, dünyayı nasıl anlamlandırması gerektiği ve belli durumlarda nasıl davranması gerektiği konusunda bireye kabul edilebilir seçenekler sunduğundan görece sonsuz sayıda seçeneğin ve birbiriyle çelişen anlam dünyalarının yarattığı belirsizliği ve kargaşayı ortadan kaldırdığından faydalıdır. Ancak, birey bu inşa sürecinde pasif değildir. Söz konusu bireyin de kendine has bir anlam dünyası, öznel bilgi ve deneyim stoku vardır ki bu onun ferdi benliğini oluşturur. Birey her toplumsal etkileşimde, ferdi benliği ve ötekiler ile paylaştığı sosyal benliği arasında tenis maçına benzer bir etkileşim içindedir. Pratikler, roller, kurallar ve kurumlar bir toplumdaki kişileri failer haline getirir. Belli durumlarda nasıl davranmaları, hangi tercihleri yapmaları gerektiğini, meşru amaçları ve araçları belirtir. Failer de pratikleri ile kuralları ve kurumları değiştirir ve dönüştürür. Fail ile toplumsal ve siyasal düzen (yaşam dünyası) arasında karşılıklı kurucu bir inşa süreci vardır. Sosyal benlik bireyin içinde yaşadığı yaşam dünyasındaki yerleşikmiş rolleri, pratikleri, kuralları ve kurumları içerdiği için bireyin ferdi benliğine baskın çıkarsa da bireyler yaşam dünyasını değiştirme ve dönüştürme imkanına sahiptir (Berger ve Luckmann, 1995: 13-4; Berger, 1977: XVI-XVII). Ancak, yaşam dünyasındaki söz konusu inşa süreci bazı durumlarda sekteye uğrayabilir ki bunun sonucunda yabancılaşma adı verilen bir fenomen ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmada söz konusu bakış açısıyla siyasal radikalizmin aslında toplumsal ve siyasal düzene yabancılaşmanın sonucu ortaya çıktığı iddia edilmiştir.

C. Yaşam Dünyasında Karşılıklı İnşanın Bozulması: Yabancılaşma ve Radikalizm

Fenomenolojik bir bakış açısıyla toplumsal ve siyasal bir düzen (bu çalışma boyunca her ikisine birden yaşam dünyası adı verilmiştir), bireyler ile toplumsal ve siyasal kurumlar arasındaki karşılıklı inşa sürecinin bir sonucudur. Yaşam dünyası; doğa gibi görece sabit, olup bitmiş bir düzenden çok, sürekli bir inşa sürecidir. Söz konusu toplumsal ve siyasal kurumlar insanın bilincinde inşa edilmektedir. Çeşitli anlam ağlarıyla örülü olan yaşam dünyası, bireyin bilincindedir ve söz konusu bilinç herhangi bir kişinin günlük yaşamını sürdürürken ve diğerleriyle etkileşime girerken ona yol göstermektedir. Bir kişinin, yaşadığı toplumsal ve siyasal düzende diğerleriyle birlikte paylaştığı bu anlamların tamamı yaşam dünyasını oluşturmaktadır (Berger, Berger ve Kellner, 1974: 18, 62).

Yaşam dünyası, herhangi bir düzende insanların kolektif bir şekilde dünyayı nasıl anlamlandırması gerektiğini; tipik etkileşim durumlarında hangi toplumsal ve siyasal rollerin oynanmasını; hangi pratiklerin, kuralların ve kurumların takip edilmesini açık ve net bir şekilde belirtir. Yaşam dünyası her bir bireyin zihninde yer alır; toplumsal ve siyasal ilişkilerin nasıl sürdürüleceğine ilişkin çeşitli şemaları içerir. Birey bu şemalara uygun davranırken onları değiştirebilir ve dönüştürebilir. Yaşam dünyası bireyin ferdi benliği ile sosyal benliği arasındaki sürekli inşanın bir sonucudur ve bu inşa sürecinin, yani ferdi benlik ile sosyal benlik arasındaki entegrasyonun durması bireyin, toplumsal veya siyasal grubun yaşam dünyasına *yabancılaşmasına (alienation)* yol açmaktadır. Bu durumu yaşayan birey veya etnik, dilsel, dinsel, kültürel veya siyasal gruplar yaşam dünyasındaki rolleri, pratikleri, kuralları ve kurumları bir baskı unsuru olarak anlamlandırmaya başlar (Berger, Berger ve Kellner, 1974: 77, 86-7). Yani, yaşam dünyası söz konusu kişiler veya gruplar tarafından kendi sosyal benliklerinde öznelerarası olarak yeniden inşa edilir. Yeni inşanın sonucu olarak bazı kişiler ve gruplar içinde yaşadıkları düzenin çoğunluğunun benimsediği yaşam dünyasından farklı olarak kendilerine özgü bir ferdi benlik inşa etmeye başlaması ile söz konusu toplumda yabancılaşma fenomeni ortaya çıkabilmektedir. Yabancılaşma fenomeninin ortaya çıkmasıyla iki zıt kamp da oluşmuş olmaktadır: Bir tarafta yaşam dünyasının sosyal benliği, diğer tarafta yaşam dünyasına yabancılaşan grubun ferdi benliği.

Bu çalışmada şimdiye kadar yapılan yabancılaşma çözümlemesi ile radikalizm kavramı arasında bir bağ kurulmuştur. Söz konusu bağlantıda yabancılaşmanın bilişsel radikalizm olduğu iddia edilirken, her radikalizmin *aşırıcılık (extremism)* anlamına gelmeyeceği argümanı da savunulmaya çalışılacaktır. Böylece radikalizm ve terörizm literatüründe, bilişsel radikalizm ile siyasal şiddet ve terörizmi gibi aşırıcılığı içeren davranışsal radikalizm

arasında yapılan ayrıma dair kavramsal bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle söz konusu literatürdeki radikalizm tartışmasından ve ilgili ayrımdan bahsetmek gerekmektedir. Daha sonra ise yabancılaşmanın/bilişsel radikalizmin belirtileri ele alınacaktır.

11 Eylül, 2004 Madrid ve 2005 Londra terörist saldırılarından sonra radikal terimi hem akademide hem de siyasal otoriteler arasında pejoratif bir anlamlandırmaya uğramıştır (Schmid, 2013: 1). Geleneksel olarak, radikal kavramı öncelikli olarak siyasi arzular ve amaçlar bağlamında tanımlanmıştır. Bu çerçevede bir radikal; mevcut siyasal veya toplumsal düzeni kökten değiştirmek isteyen bir devrimcidir. Lasse Lindekilde'nin belirttiği gibi, bu değişim demokratik yollarla veya şiddet içermeyen araçlar ile elde edilebileceği gibi, şiddete ve demokratik olmayan araçlara başvurularak da gerçekleştirilebilir. Radikal kelimesinin günümüzde unutulmuş anlamında radikal bir demokrat olabilir (Lindekilde, 2016: 531). Ancak günümüzde radikal ve radikalleşme kelimeleri tamamen olumsuz bir bağlamda kullanılarak demokratik olmayı ve şiddet yanlısı olmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Radikal kavramının anlamının geçirdiği söz konusu dönüşüm sonucunda hem akademiye hem de siyasal otoritelere hâkim olan bakış açısında radikaller yasa dışı siyasal şiddete başvurarak ister *ilerici (progressive)* ister *gerici (regressive)* belirli siyasi hedeflere ulaşmaya çalışan kişilerdir. Böylece radikalleşme de uygun bir eylem stratejisi olarak siyasal şiddeti veya terörizmi kabul etmeye başlama süreci olarak anlamlandırılmıştır (Lindekilde, 2016: 531; Dalgaard-Nielsenn, 2010: 797-814).

Neumann'a göre, radikalleşme tanımı üzerinde mutabık kalınmış bir kavram değildir. Tanımlama meseleleri, radikalleşme kavramının etrafını kuşatan yanlış anlaşılmanın ve anlaşmazlıkların temel kaynağıdır. Dolayısıyla, radikalleşme ve onunla ilişkili kavramlar arasındaki farklılıkları açıklamak önemlidir (Neumann, 2013: 874). David Mandel'e göre "...[r]adikalleşme, insanların ve grupların aşırı (extremist) olmaya doğru evrildiği bir süreçtir...". Radikalleşme bu yüzden sabit bir durum olmaktan çok inişli çıkışlı ve *aşırıcılık (extremism)* ile tamamlanan bir süreçtir (Mandel, 2009: 110-1). Mandel'in radikalleşmeyi bir süreç olarak tanımlaması gibi bir bakış açısının siyasi radikalizm ve terörizm üzerine yapılan çalışmalarda da genel bir kabul haline geldiği söylenebilir. Radikalleşmeyi çeşitli kavramsallaştırmalar ve modeller ile çözümleyen çalışmalarda pek çok faktörün etkilediği bir süreç olarak insanların ve grupların aşırılaştıkları ifade edilmiştir.⁶ Radikalleşmenin bir süreç

---

6 Söz konusu çalışmalara örnek olarak bkz. Fathali Moghadam'ın "merdiven" (*staircase*) metaforu: (Moghadam, 2005). Clark McCauley ve Sophia Moskalenko, siyasi radikalleşmeyi terörizme giden patikalar olarak betimlemiştir: (McCauley ve Moskalenko, 2008). Zeyno Baran ise radikalizmin bir süreç olduğunu *taşıyıcı bant (conveyor belt)* metaforu ile çözümlenmiştir: (Baran, 2005: 68-78).

olduğuna dair uzlaşıda bir sorun görünmemektedir. Fakat, (Mandel'in yaptığı tanımda da görüleceği üzere) radikalleşme; terörizmle veya siyasi şiddet ile sonuçlanan bir süreç olarak incelenirken radikalizm fenomeni de aşırıcılıkla eş anlamlıymış gibi ele alınmaktadır. Peter Neumann, radikalleşme kavramının aşırıcılık ile eş anlamlı hale getirilmesinin radikalleşme kavramını belirsizleştirdiğinin altını çizmiştir. Ona göre, *radikalleşme (radicalisation)* kavramının gerçekliğini reddeden çalışmalar kavramın belli bir tanımının yapılmadan gelişigüzel bir şekilde kullanılmasının yarattığı müphemlik konusunda haklıdır. Ancak belirsiz de olsa kavramın ele aldığı fenomen *kamusal söylemi (public discourse)*, siyasi ajandayı ve araştırmaları oldukça etkilemektedir (Neumann, 2013: 873). Bu yüzden, radikalleşme kavramının aşırıcılık ve aşırı olma ile ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyabilirsek radikalizm, aşırıcılık, terörizm ve siyasal şiddet kavramlarının gelişigüzel bir şekilde birbirlerinin yerine kullanılmasının yol açtığı belirsizlikten kaçınabiliriz. Bu doğrultuda, aşırıcılık kavramı kilit bir unsur olarak nitelenebilir.

Roger Scruton'a göre, *aşırıcılık (extremism)* belirsiz bir kavramdır ve birbiri ile ilişkili üç farklı anlama sahiptir. İlk anlamıyla aşırıcılık; elverişsiz olup olmamasını, talihsiz sonuçlarını ve karşı eleştirileri dikkate almaksızın belli bir siyasal fikri gidebileceği yere kadar benimsemektir. Böyle bir tutum, taraf olunan siyasal düzen fikrine muhalefet edenlere karşı çıkmamanın yanı sıra onları yok etme niyetini de içermektedir. Aşırıcılık kavramının ikinci anlamı, belli bir kişi veya grubun kendi benimsediği siyasal veya toplumsal görüşten farklı olan dünya görüşlerine karşı hoşgörüsüz olmasıdır. Son olarak, belli bir toplumsal veya siyasal düzende yerleşikmiş davranış kalıplarını önemsemeyen ve riayet etmeyen siyasal amaçlara ilişkin araçları benimsemek anlamında kullanılmaktadır (Scruton, 2007: 237). Aşırıcılığın bu son anlamı, liberal siyasal düzenin üzerine inşa edildiği yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi ilkelere karşı açık bir muhalif tutum almayla ilişkilendirilerek çözümlenebilir. Veya sosyalist bir ülkede özel mülkiyeti ve serbest girişimciliği savunan bir siyasal fikir; totaliter veya otoriter bir siyasal düzende bir kişinin bir oya sahip olduğu, farklı görüşlerin herhangi bir baskıya maruz kalmadan yarışabildiği, serbest bir seçim sistemini isteyen siyasal fikirler de aşırıcılık, bunları savunanlar da aşırı olarak nitelenebilir.

Radikalleşme kavramının aşırıcılıkla ilişkilendirilmesi ve aşırıcılık kavramının da yukarıda ele alınan farklı anlamları bağlamında yorumlanmasının bir sonucu olarak radikalleşmenin nihai aşamasının ne olduğuna dair bir *uylaşım (convention)* varmak zor görünmektedir. Neumann'ın da ifade ettiği üzere, bu yüzden radikalleşme kavramı üzerine birbiri ile zıt iki kutup ortaya çıkmıştır. Bir grup radikalleşmeyi, belli bir siyasal veya toplumsal düzendeki yerleşik fikirlerden farklı bir görüş üreten tamamen *bilişsel (cognitive)* bir fenomen olarak ele almaktadır. Diğer grup ise mevcut siyasal veya toplumsal

düzenin yerleşik davranış kalıplarına karşı bir eyleme geçmiş fikirlerin yol açtığı durumu radikalleşme (davranışsal radikalleşme diyebiliriz) olarak çözümlenmektedir. Neumann'a göre, bilişsel radikalleşmeyi aşırıçılıkla ilişkilendiren pek çok hükümet ve akademisyen bir taraftadır. Diğer tarafı ise, *davranışsal (behavioural)* radikalleşmeyi farklı adlandırmalar ile ele alan hükümetler ve akademisyenler oluşturmaktadır (Neumann, 2013: 875). Radikalizmi, Neumann'ın yaptığı gibi bilişsel radikalizm ve davranışsal radikalizm diye birbirinden ayırt ederse radikalleşme kavramının farklı boyutlarının ayırt edilmeden kullanılmasının yol açtığı söz konusu belirsizliği ortadan kaldırmak için. Bu amaç doğrultusunda radikalizm ve *radikal (radical)* kavramlarının tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümden faydalanabiliriz.

Alex Schmid'e göre radikalizm kavramının tarihi, radikalleşme teriminin savunulabilir bir yönü olduğu hakkında bizlere yol gösterici olabilir. Radikal kavramı, 18. yüzyılda çoktan kullanılmaya başlanmıştır. Kavram; Aydınlanma, Amerikan devrimi ve Fransız devrimleri dönemi ile sıklıkla ilişkilidir. Fakat bu kavram, ancak 19. yüzyılda yaygınlaşmış; toplumsal ve siyasal reformlar yapmayı savunan bir siyasal programa gönderme yapmıştır. Tarihsel süreçte radikalizmin anlamı epey değişmiştir. 19. yüzyılda kendilerini radikal olarak niteleyenler monarşiye karşı cumhuriyetçi oldukları için "radikal"di. Dönemin radikalleri, yerleşik siyasal düzende aristokrasiye karşı demokratik bir sistemin oluşturulmasını talep ederken oy verme hakkının mülkiyet ve cinsiyet ile ilişkilendirilmemesini savunmuştur. Hatta, önemli bir kısmı devrimci değil reformist kişilerdi. 19. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de radikaller liberaller kadar saygıdeğerdi. Bir kişi bir oy ve herkesin oy kullanma hakkının olması gerektiğini savunan 19. yüzyılın sonu ve erken 20. yüzyılın radikalleri çoğunlukla şiddete başvurmeyen aktivistlerdi. Söz konusu aktivistlerin eylemleri dönemin yasal düzenlemelerine göre yasa dışıydı ama gayri meşru değildi (Schmid, 2013: 6).

Neumann'ın da ifade ettiği üzere, müphem ve bağlam temelli olmasının bir sonucu olarak radikal kelimesi ne her zaman aşırıçılıkla ilişkilidir ne de halledilmesi veya ilgilenilmesi gereken bir problemdir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihinde radikal olmak suç değildir. Radikalizm fikri de kurucu ilkelerinin radikal olarak nitelendiği bir ülkede olumlu çağrışımları vardır (Neumann, 2013: 876). Amerikan bağımsızlık mücadelesi tarihteki önemli devrimlerden biridir ve Amerikan toplumsal ve siyasal düzenini köklü bir şekilde değiştirirken dünya tarihinin gidişatını da belirgin bir şekilde etkileyen bir olaydır (Wood, 1993: 5). Amerikan devriminde ve Fransız devriminde ortaya atılan fikirler ve bu fikirlerin savunucuları, kendi yaşadıkları dönemin çağdaşları tarafından tehlikeli radikaller olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu devrimlerde ortaya koyulan haklar ve özgürlükler, bugün verili alındıklarından gayet doğal olarak anlamlandırılmaktadır. Ancak, köleliğin kaldırılması, monarşiye karşı

cumhuriyetçilik, sadece zenginlerin değil erkeklerin de oy kullanması talebi, kadınların seçme ve seçilme hakkı elde etmesi ve siyahların beyazlar ile hem fiili hem de hukuki düzeyde eşit birer vatandaş olma süreci söz konusu dönemlerde ciddi toplumsal ve siyasal krizlere yol açmıştır (McCarthy ve Macmillan, 2003: 3-4; Ünsal ve Olçar, 2019: 122). Ancak, 19. yüzyılın radikallerinin talepleri günümüzde ana akım siyasal düzenlemeler olarak içselleştirilmiştir. Bir asır gibi pek de uzun olmayan bir süreçte radikalizm kavramının anlamı ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Dönemin radikalleri liberal, kilise karşıtı, demokrasi yanlısı ve ilerlemeci siyasal tutumlara sahip olmakla ilişkilendirilirken günümüzün radikalleri (“radikal İslam” söyleminde olduğu gibi) tam tersi sıfatlarla nitelenmektedir: liberalizm karşıtı, *köktenci (fundamentalist)*, *gerici (regressive)* ve demokrasi karşıtı (Schmid, 2013: 7).

Mark Sedgwick’in de ifade ettiği gibi radikal kavramının kendi başına herkes için geçerli bir anlamı yoktur. Belli bir toplumsal veya siyasal düzen içinde veya söz konusu düzenin içinde yaşayan belli bir kesim içinde ve hatta çeşitli zaman aralıklarında ancak belli bir bağlam içinde bir anlama sahip olabilir (Sedgwick, 2010: 479-81). Radikalizm kavramının söz konusu bağlamlarını göz ardı ederek yapılan bir radikalizm çözümlemesi geçmişi bugünün değer yargıları ile değerlendirmemize yol açabilir. Farklı sosyal gerçekliklere sahip farklı siyasal düzenleri de kendi (ait olduğumuz veya ait olduğumuza inandığımız) dünya görüşümüze dayanarak radikalizm olarak nitelemek gibi bir bakış açısına da yol açabilmektedir.

Radikalizm, bir kişinin veya grubun içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal düzene (yaşam dünyası) yabancılaşmasıdır. Bir kişinin veya grubun ferdi benliği ile içinde yaşadığı yaşam dünyasının sosyal benliği arasındaki karşılıklı inşa süreci akamete uğradığı için ferdi benlik sosyal benliğe gittikçe yabancılaşmaya başlamaktadır. Söz konusu yabancılaşma ise bilişsel radikalizme yol açmaktadır. Ancak, yabancılaşan kişi veya grupları aşırıcılık kavramıyla ilişkilendirip siyasal şiddet veya terörizm bağlamında ele almak söz konusu grubu içinde yaşadıkları düzenden tamamen koparabilir. Üstelik, yabancılaşan kişi veya gruplar siyasal şiddete ve terörizme (davranışsal radikalizme) başvurmadan söz konusu toplumsal veya siyasal düzende var olabilirler. Yabancılaşan kişilerin veya grupların sosyal benliğe aykırı ama şiddet içermeyen ifadelerini bir tehdit unsuru olarak ele almak ifade özgürlüğü dahil temel insan haklarının göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, Avrupa’da siyasal şiddete ve terörizme başvurmamış *aşırı sağ (far right)* olarak nitelenen partileri, Arap Baharı olarak adlandırılan Kuzey Afrika’daki ve Orta Doğu’daki halk protestolarını siyasi şiddet veya terörizm olarak ele almak meseleleri yanlış yönlendirici ve yetersiz bir çözümlemeye sevk edebilir. Üstelik böyle bir çözümlemeyi hayata geçirmeye çalışan siyasi otoriteler durumu daha da karmaşılaştırırken yabancılaşan kişilerin ve grupların ferdi benlikleri ile içinde yaşadıkları yaşam dünyasının

sosyal benliği arasında yeniden bir uyum sağlanması sürecinin de önünü kesmektedir. Söz konusu karşılıklı inşa sürecinin bozulması veya durması durumunda ise bazı belirtilerin ortaya çıktığı görülmektedir.

D. Yabancılaşma ve Bilişsel Radikalizmin Belirtileri

Ferdi benlik ile sosyal benlik arasındaki karşılıklı ve sürekli inşa sürecinin çeşitli nedenlerle durması veya zayıflamasının yol açtığı birbiri ile bağlantılı dört durumun ortaya çıktığı söylenebilir: 1) *Kuralsızlık/normsuzluk (anomie)*, 2) *anlamsızlık (meaninglessness)*, 3) *güçsüzlük/çaresizlik hissi (powerlessness)*, 4) *Kendini bütünden soyutlama (isolation)*.

1. Kuralsızlık/Normsuzluk (Anomie)

Yabancılaşmayı sosyolojik bir perspektifle çözümleyen çalışmalarda kuralsızlık ile normsuzluğu eş anlamlı olarak kullanan Durkheim'in *anomi (anomie)* kavramı önemli bir yer tutmaktadır (Seeman, 1959: 787-8; Tuncay, 2021: 222). Durkheim, ferdi benlik ile sosyal benlik arasındaki (fenomenolojik bir ifade ile) karşılıklı inşanın nasıl gerçekleştiğini açıklamasa da söz konusu karşılıklı inşanın sekteye uğramasının yol açtığı durumu intihar fenomeni üzerinden çözümlenmiştir. Bu kapsamda, Durkheim'in *anomi* adını verdiği durum herhangi bir siyasal/toplumsal düzenin nasıl sürdürüldüğü veya çözülmeye başladığı hakkında bizlere fikir vermektedir.

Durkheim, herhangi bir toplumsal düzenin otoritesinin kaynağı olarak söz konusu toplumdaki insanların o düzeni içselleştirmesine vurgu yapmıştır. Ona göre, siyasal ve ekonomik krizler tek başlarına herhangi bir toplumsal düzenin bozulmasına yol açmamaktadır. Siyasal ve ekonomik krizler; toplumsal sınıfların yaşam standartlarını, alışkın oldukları toplumsal pratikleri etkilemektedir. Fakat bu durum her zaman toplumsal düzeni bozucu bir etki yaratmamaktadır. Durkheim'a göre, söz konusu toplumdaki sosyal benlik yeni duruma kendini adapte edebilirse ilgili toplumdaki bireyler, yeni yaşam koşulları eski standartların çok altında olsa bile yeni siyasal ve iktisadi duruma uyum sağlamakta ve mevcut düzenin otoritesini sorgulamamaktadır. Durkheim, aynı bakış açısıyla ani iktisadi kalkınmanın düzen üzerindeki etkisini de ele almıştır. Ülkenin belli bir bölgesinin veya toplumsal kesimin aniden zenginleşmesinin söz konusu toplumda toplumsal sınıfların her birini ve birbirleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen kuralları alt üst edebileceğini ifade etmiştir. Hızlı ve ani geçişin sonucu olarak yeni durumu tekrar çözümlenmek zorunda olan avantajlı kesim için önceki kurallar işlevsiz hale gelirken yeni duruma uygun davranış kalıplarının oturması ise zaman almaktadır. Ayrıca, söz konusu ayrıcalıklı grup ile diğer

toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin de yeniden düzenlenmesi gerektiği için belirli bir süre bir düzensizlik yaşanacaktır. Durkheim bu duruma anomi adını vermiştir (Durkheim, 2005: 206-7, 209-214). Durkheim; doğal afetlerin, savaşların, ekonomik ve siyasi krizlerin yanı sıra hızlı bir kalkınma sürecinin bile ferdi benlik ile sosyal benlik arasındaki oryantasyonu sekteye uğratabileceğini ve anominin yaşanabileceğini savunmuştur. Bu yüzden söz konusu ülkenin belli bir kesimi veya geneli yeni durumun yarattığı zorlukları, kaybettiği toplumsal, iktisadi ve siyasi avantajları katlanılmaz ve sürdürülemez görebilmektedir. Söz konusu kişilerin ferdi benliğinin yanı sıra; etnik, dilsel, dinsel, kültürel ve siyasal grupların ferdi benliği de yaşam dünyasının otoritesini sorgularken sosyal benlik ile çıkarlarının çatıştığı durumlarda kendi öznel kurallarını yaratabilmektedir. Bunun sonucunda söz konusu toplumsal ve siyasal düzen sorgulanmaya, çözülmeye başlamaktadır. Anominin görüldüğü dönemlerde söz konusu toplumlarda anomi ile alakalı bir başka unsur gözlenebilmektedir: Anlamsızlık.

2. Anlamsızlık (Meaninglessness)

Ferdi benlik ile sosyal benlik arasındaki karşılıklı inşanın sekteye uğramasının bir diğer sonucu anlamsızlıktır. Yabancılaşma literatürüne bakıldığında herhangi bir kişinin, etnik, dilsel, dinsel veya kültürel grupların içinde yaşadıkları toplumun kurallarına veya dünya görüşüne yabancılaşmasının bir sonucu olarak anlamsızlığın ortaya çıktığı tespiti yapılmaktadır. Bu bağlamda Durkheim'in anomi kavramına sıklıkla gönderme yapılmaktadır. Fakat anomi kavramı ile anlam veya anlamsızlık arasında kurulan bağın açık bir şekilde ifade edilemediği söylenebilir. Bu ifadeyi açmadan önce anomi ve anlamsızlık arasında Durkheim'in kurduğu bağlantıdan kısaca bahsetmek faydalı olabilir. Durkheim, *İntihar* adlı çalışmasında anomiyi kuralsızlık veya normsuzluk olarak ele almıştır. Toplumsal, iktisadi ve siyasi kurumların ani ve hızlı değişiminin bir sonucu olarak belli bir toplumdaki dünya görüşünün yeni duruma adapte olması zaman almaktadır. Yeni duruma adaptasyon sürecinde eski durumun kuralları ve kurumları yeni durumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekte görece işlevsiz kalmasının bir karmaşaya yol açtığını savunmuştur. Durkheim, insanın arzularının ve isteklerinin sınırsız olduğunu ancak bu durumun insanı bir tercihte bulunurken olumsuz bir durumun içine düşürdüğünü iddia etmiştir. Durkheim, bir ülkede yaşayan insanların etkileşimini düzenleyen kuralların ve kurumların onlara çeşitli ve makul seçenekler sunarak anominin yarattığı belirsizlik, hoşnutsuzluk ve gerginliği ortadan kaldırdığını belirtmiştir (Durkheim, 2005: 233-4). Durkheim'in söz konusu çözümlemesinden faydalanılarak anominin anlamsızlığa yol açtığı tespiti yabancılaşma literatüründe sıklıkla kullanılan temalardan biri haline gelmiştir. Fakat anomi ve anlamsızlık arasında kurulan bağın biraz daha netleştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda anomi ve

anlamsızlık arasındaki korelasyon fenomenolojik bir bakış açısıyla çözümlenebilir.

Kant'ın ifadesiyle "... [a]lgısı olmayan kavramların içi boş, kavramı olamayan algılar kördür" (Kant, 2017: 77). Kant'a göre, bilincimizin dışındaki fenomenleri algılamak onları çeşitli kategoriler altına sokarak bilincimizin dışındaki dünyaya bir birlik ve bütünlük atfederiz. Böylece bilincimizin dışındaki dünyayı anlamlı hale getiririz. Kant'a göre, insan bilincinin söz konusu inşa edici işlevi olmasaydı dışımızdaki dünyayı algılamakta ve anlamlandırmakta zorluklar yaşardık ve bu da Kant'ın tabiriyle algılar karmaşasına (rapsodi) yol açardı (Kant, 2017: 92-3, 149). Yaşam dünyasını düzenleyen pratiklerin, kuralların ve kurumların da insanlar için benzer bir işlevi gördüğü söylenebilir. İnsanların belli durumlarda nasıl davranması gerektiği ve bir tercihte bulunması gerektiği durumlarda pratikler, kurallar ve kurumlar insanlara yol gösterici bir levha gibi seçenekler sunmaktadır. Kurallar ve kurumlar, her biri birbirinden farklı öznel arzu ve amaçları olan insanların birbiriyle etkileşimlerinin yol açabileceği belirsizliği sınırlandırarak söz konusu toplumsal ve siyasal düzende hayata bir anlam katmaktadır. Durkheim'in anomi kavramından faydalanarak geliştirilen anlamsızlık kavramının temelinde de söz konusu durumun yattığı söylenebilir. Belli bir ülkedeki yaşam dünyasına hâkim olan dünya görüşü, söz konusu ülkede bazı gruplar tarafından sorgulanmaya ve meşru olarak görülmemeye başlanmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak söz konusu grup içinde o dünya görüşü anlamsız hale gelmeye başlayacaktır.

Hangi işe girmeliyim, kiminle ve nasıl biriyle evlenmeliyim, çocuklarımı nasıl yetiştirmeliyim, hangi tanıya veya ideolojiye inanmalıyım, hangi partiyi desteklemeliyim, nasıl bir yönetim şekli (monarşi, anayasal monarşi, cumhuriyet ...) refahımı daha çok artırabilir, hangi ülkenin vatandaşı olursam daha mutlu olurum gibi sorular, sorgusuz sualsiz kabul edilen yaşam dünyasının artık verili alınmamasının yol açtığı belirsizliğin ve anlam karmaşasının bir dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Söz konusu anlam karmaşası ve belirsizlik ile birlikte gelen görecelilik, verili alınan toplumsal ve siyasal düzenin temel varsayımlarını oldukça sınırlı bir alana doğru gittikçe daraltmaktadır. Bu durum ise seçenekleri görece sınırsızlaştırırken bir karar vermemiz gereken durumlarda tercihte bulunmayı gittikçe zorlaştırmakta, bir belirsizlik hali yaratmaktadır (Berger ve Luckmann, 1995: 45). Yaşam dünyasına yabancılaşan grubun ferdi benliği ile yaşam dünyasının sosyal benliği arasındaki karşılıklı inşanın sekteye uğraması, yabancılaşan grubun toplumsal ilişkileri farklı bir şekilde anlamlandırmasına ve buna uygun davranış kalıpları geliştirmesine yani bilişsel radikalizme yol açacaktır. Bilişsel radikalizm ise söz konusu yaşam dünyasında bir anlam karmaşasını (anamlar rapsodisini) meydana getirecektir. Bu bağlamda, anlamsızlık fenomeni ile herhangi bir toplumsal ve siyasal düzeni inşa eden ve düzenleyen pratikler, kurallar ve kurumlar arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu

söylenbilir. Anomi ve anlamsızlıkla birlikte veya bu ikisini takiben yabancılaşmanın bir diğer unsuru güçsüzlük/çaresizlik hissi gelmektedir.

3. Güçsüzlük/Çaresizlik Hissi (Powerlessness)

Güçsüzlük, belli bir yaşam dünyasında yaşayan bir kişinin veya grubun gerek toplumsal gerek siyasal gelişmelerin ortaya çıkardığı çıktılar üzerinde herhangi bir söz hakkının olmadığı kanaatine sahip olması olarak nitelenebilir (Seeman, 1959: 784-5). İçinde yaşadığı yaşam dünyasına yabancılaşan birey veya grup; yaşam dünyasındaki çeşitli rollerin, pratiklerin, kuralların ve kurumların kendisini kısıtladığına inanır. Söz konusu birey veya grubun hayattan beklentileri, gerçekleştirmek istediği amaçlar ve dünya görüşü ile içinde yaşadığı yaşam dünyası arasındaki makas açıldıkça yaşam dünyasına yabancılaşan birey veya grup kendini daha da güçsüz hissetmektedir. Kendisini yaşam dünyasına yabancı olarak tanımlayan kişiler veya gruplar bu durumun kendilerinin de payının olduğu bir inşa sürecinin çıktısı olduğunun farkında olmayarak mevcut durumun değiştirilemeyeceği kanaatine sahip olur. Mevcut durumun doğadaki düzen gibi “doğal” kabul edilmesi ile yabancılaşan bireyler veya gruplar kendilerini, değiştiremeyecekleri bir düzenin mağdurları olarak görebilirler. Böyle bir anlamlandırma yapan söz konusu kişilerde ve gruplarda çaresizlik ve güçsüzlük ruh halinin görülmesi muhtemel bir durumdur. Bu ise söz konusu kişilerin veya grupların kendini yaşam dünyasından soyutlamasına yol açabilmektedir.

4. Kendini Bütünden Soyutlama (Isolation)

Bir kişinin veya grubun kendini içinde yaşadığı düzenden soyutlaması veya izolasyon, yabancılaşmanın ve beraberinde getirdiği bilişsel radikalizmin yol açtığı dördüncü bir unsurdur ve yabancılaşmanın ilk üç boyutu ile doğrudan ilişkilidir. İzolasyon, belli bir yaşam dünyasının meşru gördüğü amaçlar ve bu amaçları elde etmek için faydalanılabilecek meşru araçların yabancılaşmış birey veya grup tarafından artık benimsenmemesidir. Söz konusu ülkede genelin benimsediği amaçlar ve kurumlar, yabancılaşan kişi veya grup tarafından anlamsız olarak nitelenirken bu kişiler veya gruplar kendilerine has amaçlar ve araçlar oluşturabilirler (Tuncay, 2021: 222-3). Yani, izolasyonun görüldüğü durumlarda da belli bir grup içinde bilişsel radikalizm inşa edilebilir. Yaşam dünyasının sosyal benliği ile çatışan, ona rakip olan amaçların peşinde koşması, dünyayı bütünün sosyal benliğinden farklı bir bakış açısıyla anlamlandırması yabancılaşan bireyin veya grubun kendini bütünden soyutlamasına yol açabilmektedir. Yabancılaşan grubun veya bireyin ferdi benliği ile bütünün sosyal benliği arasındaki karşılıklı inşanın bozulması, birbiriyle uyumsuz iki farklı dünya görüşünü (yaşam dünyası ve yabancılaşan grubun bilişsel

radikalizmi) ortaya çıkartırken aralarında bir gerilimin yaşanması oldukça muhtemeldir.

Sonuç

Siyasi radikalizm 11 Eylül sonrası dönemin popüler kavramlarından biridir. Özellikle gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen terörist saldırılar ve gelişmiş ülkelerden de IŞİD, El-Kaide ve Taliban gibi terör örgütlerine katılımın artması terörizmin sadece güvenlik boyutunun da ötesinde sosyal, iktisadi ve siyasal yönlerinin de ele alınmasının gerekliliğini göstermiştir. Terörizme yol açan nedensel unsurların ele alınmasına ilişkin yeni bakış açısının bir sonucu olarak siyasi radikalizm ve aşırıcılık gibi kavramlar son yirmi yılda oldukça popüler hale gelmiştir. Ancak; terörizm, radikalizm, aşırıcılık ve siyasal şiddet gibi birbiriyle ilişkili ama farklı kavramların birbirlerinin yerine gelişigüzel bir şekilde kullanılması bir anlam karmaşışına yol açmıştır. Bu çalışmada siyasi radikalizm kavramı üzerinde durularak siyasi radikalizm ile aşırıcılık ve terörizm kavramları arasındaki anlam karmaşışının ortadan kaldırılmasına bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Radikalizme ilişkin literatürde radikalizm, çeşitli kişilerin ve grupların içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal düzene karşıt bir görüş geliştirerek aşırılaştıkları bir süreç olarak tanımlanmıştır. Söz konusu radikalizm tanımı özellikle 11 Eylül sonrası dönemde gittikçe yaygınlaşmış olup radikalizm ve aşırıcılık eş anlamlı hale gelmiştir. Radikalizmin aşırıcılık olduğuna dair yaygın bir kabul olsa da radikalizme ilişkin iki farklı görüş söz konusu literatürde ortaya çıkmıştır. Birinci görüştekiler, içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal düzene karşıt bir dünya görüşü geliştirmiş ama eyleme geçmemiş çeşitli kişilerin ve grupların bulunduğu durumu radikalizm olarak ele almıştır. Bu görüşe göre, söz konusu kişi veya grup zaten aşırılığa yönelip eyleme geçeceği için radikalizm gerekirse zor gücüyle halledilmesi gereken bir problem olarak ele alınmıştır. İkinci görüştekiler ise içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal düzene karşıt bir dünya görüşü geliştirmiş ve eyleme geçmiş çeşitli kişilerin ve grupların bulunduğu durumu radikalizm olarak ele almıştır. Bu görüştekiler siyasal şiddeti ve terörizmi radikalizm kavramı ile ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla radikalizmin aşırıcılık olduğu konusunda hemfikir olsalar da radikalizme ilişkin iki farklı anlayışın olduğu görülmektedir. Çalışmada Peter Neumann'ın adlandırması kullanılarak birinci görüştekilerin radikalizm anlayışına bilişsel radikalizm, ikinci görüştekilerinkine ise davranışsal radikalizm adı verilmiştir.

Çalışmada radikalizmin aşırıcılıkla sonuçlanan bir süreç olarak tanımlanmasının radikalizm kavramının anlamının belirsizleştirdiği ve radikalizmle ilişkilendirilen toplumsal ve siyasal meselelerin çözümünü zorlaştırdığı sonucuna varılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında aşırıcılık

kavramının içerdiği farklı anlamların payının olduğu gösterilmiştir. Aşırıılık bir taraftan belli bir dünya görüşünü gidebildiği yere kadar götürmeyi, bu doğrultuda taraf olunan dünya görüşüne muhalif olanlara karşı hoşgörüsüz olmayı ve hatta muhalif olanları ortadan kaldırmayı içermektedir. Diğer taraftan aşırıılık, yerleşik bir toplumsal ve siyasal düzene şiddete başvurmadan karşı olmayı ve söz konusu düzene riayet etmemeyi içermektedir. Çalışmada, aşırıılığın özellikle ilk anlamının radikalizm kavramını belirsizleştirdiği, terörizm ve siyasal şiddet kavramları ile arasında bir sınır çizilmesini zorlaştırdığı gösterilmiştir.

Radikalizmin aşırıılıkla ilişkili olarak tanımlanmasının yol açtığı bir durum ise radikalizm kavramının tarihsel süreçte ortaya çıkışı ile ilgilidir. Çalışmada, günümüzde pejoratif bir anlama sahip olan radikalizm fenomeninin söz konusu anlamını özellikle 11 Eylül sonrası süreçte kazandığını fenomenolojik indirgeme yöntemi ile ortaya koyulmuştur. Fenomenolojik indirgeme yöntemi ile radikalizm kavramının geçirdiği anlamsal dönüşüm gösterilmiştir. Radikalizm, kavramın ortaya çıktığı 18. yüzyılda ve yaygınlaştığı 19. yüzyılda olumlu bir anlama sahip olmuştur. Monarşik bir düzende cumhuriyetçiliği savunanlar, sadece zenginlerin değil tüm erkeklerin oy kullanabilmesini isteyenler, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini destekleyenler radikal olarak nitelenmiştir. Köleliğin kaldırılması talebi gibi geçmişte radikal olarak nitelenen tüm siyasi fikirler günümüzde o kadar içselleştirilmiştir ki aksini düşünmek yadırganacak bir durum haline gelmiştir. Söz konusu siyasi fikirler ortaya atıldıkları dönemde yasa dışı olsalar bile gayri meşru talepler olarak görülmemiştir. Dönemin radikalleri saygın kişiler olarak değerlendirilmiştir. Ancak, radikalizm kavramının aşırıılık olarak ele alınmasının geçirdiği anlamsal dönüşüm kabul edilirse geçmişteki radikalizm örneklerini bugünün değer yargıları ile pejoratif bir anlamda yeniden yorumlamamıza yol açacaktır. Çalışmada bu gerekçe ile radikalizm kavramının aşırıılıkla ilişkilendirilerek ele alınmaması ve yeniden tanımlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada, siyasi radikalizmin aşırıılık fenomeni ile açıklanmaya çalışılması nedeniyle radikalizm kavramına ilişkin iki farklı görüşün ortaya çıktığına dair radikalleşme literatüründe yapılan vurgu benimsenmekle birlikte, bu iki görüşün de radikalizmin göndermede bulunduğu sosyal gerçekliği bir boyutuyla ele aldığı ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda söz konusu iki boyutun bir arada ele alınması ama aralarında da bir kavramsal sınır çizilmesi gerektiği gösterilmiştir. Çalışmada söz konusu ayırımın yabancılaşma fenomeni kullanılarak yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, belli bir ülkedeki toplumsal ve siyasal düzen (yaşam dünyası) ile vatandaşları arasında karşılıklı kurucu bir ilişkinin olduğu Fenomenolojiden faydalanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Yaşam dünyası, doğa gibi görece tamamlanmış bir yapı olmaktan çok bir süreç olarak ele alınmıştır. Failler ve yaşam dünyası arasındaki karşılıklı inşa süreci çeşitli nedenlerle (ekonomik ve

siyasi krizler, göç, savaş, hızlı ekonomik kalkınma vd.) bozulabilir. Söz konusu durumlarda yabancılaşma adı verilen bir fenomenin ortaya çıktığı çalışmada analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca, yabancılaşmanın doğal bir sonucu olarak bilişsel radikalizmin ortaya çıktığı gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü Kant'ın dediği gibi algılar rapsodisinden kurtulmak için bilincimizin dışındaki dünyayı her halükârda anlamlandırmak zorundayız. Yabancılaşan kişi veya grup da dünyayı kendine has bir bakış açısıyla anlamlandırırdığında bilişsel radikalizmin görülmesinin kaçınılmaz bir durum yarattığı söylenebilir. Bu bağlamda, bilişsel radikalizm yaşam dünyasına yabancılaşmanın bir sonucu olarak yabancılaşan grubun yaşam dünyasıyla çelişen bir dünya görüşü inşa etmesi olarak tanımlanmıştır. Davranışsal radikalizm ise bilişsel radikalizmin gerçekleştiği grubun içinde yaşadığı toplumsal ve siyasi düzeni siyasi şiddete veya terörizme başvurarak değiştirme eylemi olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma, yabancılaşma fenomeninden ve Fenomenolojinin bilgi kuramından faydalanarak yeni bir radikalizm tanımlaması ortaya koymuştur. Ayrıca, eidetik indirgeme yöntemini mevcut radikalizm literatürüne uygulayarak bilişsel radikalizme ilişkin bir analiz modeli inşa etmiştir. Böylece radikalizmin, vatandaşlar ile siyasi ve toplumsal düzen arasında karşılıklı inşanın bozulması sonucu ortaya çıktığı; yabancılaşmanın/bilişsel radikalizmin görüldüğü bir ülkede kuralsızlık, anlamsızlık, güçsüzlük/çaresizlik hissi ve kendini yaşam dünyasından izole etme üzere dört belirtinin ortaya çıktığı da yine fenomenolojik bir bakış açısıyla gösterilmiştir. Bilişsel radikalizme ilişkin geliştirilen söz konusu analiz modeli ile bilişsel radikalizmin görüldüğü ülkelerdeki söz konusu kişileri ve grupları incelemeye yönelik bir analiz çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışma bu bağlamda radikalizme ilişkin hem kavramsal tartışmalara hem de radikalizmi ele almak için geliştirilen teorik analiz modellerine bir katkıda bulunmayı ummaktadır.

Bilişsel radikalizmin ortaya çıktığı grupta yaşam dünyasının tamamı veya bazı kuralları ve kurumları artık yabancı olarak anlamlandırılmaktadır. Ancak belli bir yaşam dünyasında bilişsel radikalizmin ortaya çıktığı durum yine de onların inşasıdır. Diğer tüm sosyal etkileşim biçimleri gibi yabancılaşma ve bilişsel radikalizm de insanın bilincinde inşa edilmiştir. Bilişsel radikalizmin görüldüğü birey veya grup kendisini ait hissetmediği bir çevrede yaşasa da bu çevrenin ötekilerle birlikte inşa edilmesinde kendisinin de bir payı vardır. Ancak, yabancılaşmış kişi veya grup, içinde yaşadığı toplumsal ve siyasi düzenin kendisinden bağımsız bir varlığa sahip olduğunu, onu değiştiremeyeceğini bilincinde anlamlandırmaktadır. Berger'in *şeyleştirme/doğallaştırma (reification)* olarak nitelediği bu durumu (Berger, 1969: 86; Berger ve Pullberg, 1965: 200-1) Fenomenolojinin kurucusu Husserl, *yaşam dünyasının doğal tutumu* olarak çok önceden çözümlenmiştir. Doğal tutum almanın bir sonucu olarak insanlar içinde yaşadıkları dünyayı kendi bilinçlerinde öznel olarak

inşa etmelerine rağmen söz konusu dünyayı sorgusuz sualsiz kabul etmekte, onu doğa gibi verili almaktadır. Yabancılaşmada ve devamında ortaya çıkan bilişsel radikalizmde de yabancılaşmış kişi veya grup yaşadığı çevreyi kendisinin dışında ve ondan bağımsız bir yaşam biçimi olarak bilincinde anlamlandırmaktadır. Fakat yabancılaşma ve bilişsel radikalizm öznelararası bir inşadır ve tekrar inşa edilerek yabancılaşan kişiler veya gruplar yaşam dünyası ile yeniden bütünleş(tiril)ebilir. Dolayısıyla, bilişsel radikalizmin görüldüğü kişileri ve grupları aşırıçılık kavramı bağlamında ele almak söz konusu kişi ve grupların yaşam dünyasına yeniden adaptasyonunu tamamen engelleyebilir. Bu gerekçe ile çalışmada, siyasi radikalizm fenomenini aşırıçılık yerine yabancılaşma fenomeni ile analiz etmenin bakış açımızı genişletebileceği; terörizm, radikalizm ve aşırıçılık kavramlarının gelişigüzel bir biçimde birbirlerinin yerine kullanılmasının yarattığı anlam karmaşasını ortadan kaldırmada yabancılaşma fenomeninin faydalı olabileceği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Allen, Douglas (1996), "Din Fenomenolojisi", çev. Mehmet Katar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (1): 437-465.
- Ateş, Davut (2009), "İslam Köktencilığı (!) Kökeni, Genel Nitelikleri, Tanımlar ve Sınıflamalar", *Akademik Ortadoğu*, 3 (2): 63-96.
- Baran, Zeyno (2005), "Fighting the War of Ideas", *Foreign Affairs*, 84 (6): 68-78.
- Bartlet, Jamie and Carl Miller (2012), "The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization", *Terrorism and Political Violence*, 24: 1-21.
- Berger, Peter L., Brigitte Berger ve Hansfried Kellner (1974), *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness* (Middlesex/England: Pelican Books).
- Berger, Peter L. (1977), *Facing Up To Modernity: Excursions in Society, Politics and Religion* (Basic Books: New York).
- Berger, Peter L. and Stanley Pullberg (1965), "Reification and the Sociological Critique of Consciousness", *History and Theory*, 4 (2): 196-211.
- Berger, Peter L. (1969), *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion* (Garden City/New York: Anchor Book).
- Berger, L. Peter and Thomas Luckmann (1995), *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning: The Orientation of Man* (Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers).
- Collins, Randall (2015), *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*, çev. Ümit Tatlıcan, (İstanbul: Sentez).
- Dalgaard-Nielsen, Anja (2010), "Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know", *Studies in Conflict and Terrorism*, 33: 797-814.
- Deleuze, Gilles (2015), *Kant Üzerine Dört Ders*, (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık) (Çev. Talat Kılıç).

- Durkheim, Émile (2005), *Suicide: A Study in Sociology*, trans. by John A. Spoulding and George Simpson (New York: Routledge).
- Husserl, Edmund (1960), *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*, (Dordrecht: Springer Science) (trans. by Dorion Cairns).
- Husserl, Edmund (1969), *Formal and Transcendental Logic*, (The Hague: Martinus Nijhoff) (trans. by Dorion Cairns).
- Husserl, Edmund (1983), *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology*, (The Hague: Martinus Nijhoff) (trans. by F. Kersten).
- Husserl, Edmund (2000), *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution*, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers) (trans. by Richard Rojcewicz and André Schuwer).
- Husserl, Edmund (2001), *Logical Investigations*, (London: Routledge) (trans. by J.N. Findlay).
- İnam, Ahmet (1995), *Edmund Husserl Felsefesinde Mantık* (Ankara: Vadi Yayınları).
- Kant, Immanuel (2017), *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi).
- Kurum, Mehmet ve Engin Evcı (2018), "Radikalizm ve Aşırıçılıktan Terörizme: Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması", *Güvenlik Stratejileri*, 14 (28): 37-90.
- Küçükalp, Kasım (2011), "Fenomenolojinin Türkiye Serüveni", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9 (17): 273-312.
- Lindekilde, Lasse (2016), "Radicalization, De-radicalization, Counter-radicalization", Richard Jackson (Der.), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, (London: Routledge): 528-40.
- Mandel, David R. (2009), "Radicalization: What does it mean?", Thomas Pick, Anne Speckhard ve Beatrice Jacuch (Der.), *Home-grown Terrorism: Understanding and Addressing the Root Causes of Radicalisation among Groups with an Immigrant Heritage in Europa*, (Amsterdam: IOS Press): 101-113.
- McCarthy, Timoty ve John Macmillan (2003), "Introduction", Timoty McCarthy ve John Macmillan (Der.), *The Radical Reader: A Documentary History of the American Radical Tradition*, (New York: The New Press): 1-8.
- McCauley, Clark ve Sophia Moskalenko (2008), "Mechanisms of Political Radicalisation: Pathways toward Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 20 (3): 415-433.
- Moghadam, Fathali M. (2005), "The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration", *American Psychologist*, 60 (2): 161-9.
- Neumann, Peter R. (2013), "The Trouble With Radicalisation", *International Affairs*, 89 (4): 873-93.
- Özlem, Doğan (2003), *Bilim Felsefesi Ders Notları*, (İstanbul: İnkilap Yayınları).
- Schmid, Alex P. (2013), *Radicalization, De-radicalization, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, International Centre for Counter-Terrorism Research Paper, The Hague.
- Schuetz, Alfred (Sep., 1953), "Common-sense and Scientific Interpretation of Human Action", *Philosophy and Phenomenological Research*, 14 (1): 1-38.
- Schutz, Alfred (1973), *On Phenomenology and Social Relations (Selected Writings)*, ed. Helmut R. Wagner (Chicago: The University of Chicago Press).
- Schutz, Alfred (1982), *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, ed. Maurice Natanson (The Hague: Martinus Nijhoff).

- Schütz, Alfred (Feb.1945), "Some Leading Concepts of Phenomenology", *Social Research*, 12 (1): 77-97.
- Schutz, Alfred (1967), *The Phenomenology of the Social World*, (Evanston: Northwestern University Press) (translated by: George Walsh and Frederick Lehnert).
- Schutz, Alfred and Thomas Luckmann (1974), *The Structures of the Life-world*, (London: Heinemann) (trans. by Richard M. Zaner and H. Tristram Engelhard, Jr.).
- Scruton, Roger (2007), *The Palgrave MacMillan Dictionary of Political Thought*, 3. Baskı, (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Sedgwick, Mark (2010), "The Concept of Radicalization as a Source of Confusion", *Terrorism and Political Violence*, 22: 479-494.
- Seeman, Melvin (1959), "On the Meaning of Alienation", *American Sociological Review*, 24 (6), 783-791.
- Simmel, Georg (1971), *On Individuality and Social Forms, Selected Writings*, Ed. Donald N. Levine (Chicago: The University of Chicago Press).
- Simmel, Georg (2009), *Sociology: Inquiries into the Construction of Social Forms*, (Lieden: Brill) (trans. by Anthony J. Blasi vd.).
- Sözer, Önay (1976), *Edmund Husserl'in Fenomenoloji'si ve Nesnelere Varlığı* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi).
- Swingewood, Alan (1984), *A Short History of Sociological Thought* (New York: Macmillan Education).
- Tepe, Harun (2015), "Giriş", içinde *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, Edmund Husserl, çev. Harun Tepe (Ankara: Bilgesu): VII- XXXII.
- Tepe, Harun (2015), "Giriş", Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Ankara: Bilgesu) (çev. Harun Tepe): VII- XXXII.
- Tuncay, Şeyma (2021), "Yabancılaşma Kavramı Üzerine Bir Araştırma", Türkan Erdoğan ve Fatih Sansar (Der.) *İnsan ve Toplum Bilimlerinde Akademik Çalışmalar*, (Lyon: Livre De Lyon): 211-235.
- Uygur, Mermi (2016), *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu* (3. Baskı) (İstanbul: YKY Yayınları).
- Ünsal, Zeynep Ece ve Kemal Olçar (2019), "Avrupa'da Radikalleşme ve DAES: DAES'in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler", *Güvenlik Stratejileri*, 15 (29): 115-150.
- Wagner, R. Helmut (1973), "Introduction", ed. Helmut R. Wagner (Der.) Alfred Schutz, *On Phenomenology and Social Relations (Selected Writings)*, (Chicago: The University of Chicago Press): 1-50.
- Waldenfels, Bernhard (2010), *Fenomenolojiye Giriş*, (İstanbul: Avesta) (çev. Mesut Keskin).
- Weber, Max (2019), *Economy and Society*, (Cambridge: Harvard University Press) (trans. by Keith Tribe).
- Wood, Gordon S. (1993), *The Radicalism of the American Revolution* (New York: Alfred A. Knopf).